

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

**СИСТЕМА ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ:
ЛОБІЗМ, АДВОКАЦІЯ, ДЖІАР**

Кваліфікаційна робота
за спеціальності 052 – Політологія
освітнього рівня «бакалавр»

студентки
IV курсу ОР «Бакалавр»
денної форми навчання
Тетяни ПАВЛЕНКО

Науковий керівник -
к. політ. н., асистент
Ірина ЛЯЩЕНКО

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

ЗМІСТ

Вступ.....	3-5
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження “лобізму”, “адвокації”, “джіар” у системі представництва інтересів.....	6-16
Розділ 2. Співвідношення понять “лобізм”, “адвокація”, “джіар”.....	7-28
Розділ 3. Система представництва інтересів у зарубіжних країнах.....	29-40
Розділ 4. Система представництва інтересів в Україні.....	41-46
Висновки.....	47-49
Список використаної літератури.....	50-54

Вступ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що досвід країн світу показує, що роль політичних партій, електорального і територіально представництва громадян значно знижується у нашому глобалізованому світі. Виникає потреба у пошуку і впровадженні нових дієвих механізмів для взаємодії влади і суспільства.

Демократичне громадянське суспільство є складним утворенням, де співіснує велика кількість груп інтересів. Кожна з груп взаємодіє і в той же час конкурує одна з одною задля досягнення власних інтересів. Дуже часто досягнення цілей цих груп можливе лише завдяки взаємодії із владою. В той же час, влада потребує взаємодії із представниками громадянського суспільства і груп інтересів, щоб бути обізнаними про проблеми які виникають у суспільстві і ефективного їх вирішувати.

Система представництва інтересів є сукупністю інструментів, механізмів і каналів взаємодії із владою. Вона надає владі і перш за все групам інтересів механізми взаємодії для вирішення проблем. Найпоширенішими інструментами системи представництва інтересів є лобізм, адвокація і джіар (Government Relations, GR англ. взаємодія з органами державної влади, далі GR), що і зумовило виокремлення цих явищ для більш детального розгляду у цій роботі.

В умовах формування і розвитку політичної системи, кристалізації політичної культури та розвитку демократичного політичного режиму в Україні, виникають тенденції до взаємодії влади та суспільства. Що зумовлює необхідність глибшого дослідження явищ лобізму, адвокації, GR та системи представництва інтересів загалом.

Лобізм є важливою частиною системи представництва інтересів, саме тому цьому явищу присвячена значна частина даної роботи. Досить часто цей термін у суспільстві викликає негативну реакцію, здебільшого тому, що лобізм пов'язують з корупцією і її негативними проявами та наслідками для суспільства. Однак практика розвинених країн світу доводить, що якщо це

явище врегульоване законодавством, то воно позитивно впливає на всі групи інтересів у суспільстві. Тому дослідження явища лобізму і поширення інформації про нього у медіапросторі зможе змінити думку громадянського суспільства. А воно в свою чергу посприяти врегулюванню лобізму в українському законодавстві.

Адвокація є потужним інструментом захисту та відстоювання інтересів суспільних груп по всьому світі. В Україні це явище лише починає набирати вагу та популярність серед громадських організацій. Адвокація – це не лише протести і мітинги проти дій влади, а розроблення детальних стратегій і тактик задля досягненню чітких цілей різного характеру. Адвокаційні кампанії проводяться на захист екології, прав людини, бібліотечної справи. Але можливості адвокації набагато більші. Дослідження цієї теми важливе оскільки дає ще один інструмент групам інтересів.

GR є мало дослідженим явищем у вітчизняній літературі. Здебільшого під цим терміном розуміється взаємодія бізнесу і органів державної влади. Оскільки у великих бізнес структурах існують навіть спеціальні GR відділи. Однак GR спеціалісти діють також в інтересах громадських структур, налагоджуючи довгострокову роботу з органами державної влади. Що і зумовлює необхідність вивчення цього питання у нашій науковій роботі.

Об'єктом дослідження є система представництва інтересів.

Предметом дослідження є лобізм, адвокація, GR у системі представництва інтересів.

Метою дослідження є розкрити сутність лобізму, адвокації, GR у системі представництва інтересів.

Завдання дослідження:

- Визначити теоретичні засади дослідження “лобізму”, “адвокації”, “GR” у системі представництва інтересів.
- Встановити співвідношення понять “лобізм”, “адвокація”, “GR”.

- Визначити особливості систем представництва інтересів у зарубіжних країнах.
- Розкрити систему представництва інтересів в Україні.

Основними **методами** дослідження є системний, структурно-функціональний, інституціональний, біхевіористський і компаративістський методи.

Системний метод дозволив розкрити сутність і структуру системи представництва інтересів, а також сутність лобізму, адвокації та GR як її складових .

Структурно-функціональний метод дозволив виокремити основні моделі системи представництва інтересів .

Інституціональний метод допоміг у вивченні зв'язків та взаємодій суб'єктів та об'єктів системи представництва інтересів.

Біхевіористський метод використовувався при аналізі поведінки індивідів і груп інтересів як суб'єктів системи представництва інтересів.

Компаративістський метод сприяв виявленню співвідношення понять лобізм, адвокація, GR.

Структуру кваліфікаційної роботи складають вступ, чотири розділи, висновки і список використаних джерел із 48 найменувань.

Розділ 1. Теоретичні засади дослідження “лобізму”, “адвокації”, “джіар” у системі представництва інтересів

Для того щоб підійти до розгляду елементів системи представництва інтересів необхідно проаналізувати наукову літературу з цієї теми. Термін «група інтересів» ввів у науковий обіг А. Бентлі. Подальші дослідження груп інтересів і їх ролі у політичному процесі належать Д. Трумену, М. Олсону, Р. Солсбрі, Р. Далю, Ф.Шміттеру. Що стосується вітчизняних науковців, то дослідження груп інтересів займалися В. Куценко, В. Сіренко, Г. Касьянов, О. Дергачов, І. Курас, Ф. Рудич, О. Лісничук, О. Пасхавер, С. Телешун.

Варто зазначити, що дослідженню феномену лобізму присвячена низка наукових праць як зарубіжних дослідників, так і українських вчених. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити Р. А. Барнс, А. Бентлі, В. Джонсон, М. Дюверже, Д. Коул, К. Кумс, А. Поттер, М. Стефан, Д. Тарр, Б. Уолп, Р. Чарі, К. Шлозман, Ф. Шміттер, та ін. Вони заклали основи досліджень груп тиску, політичного плюралізму, корпоративізму і неформальних відносин в політичному процесі.

Серед українських вчених, які займалися розробкою поняття лобізм, досліджували його типи, методи, функції, категорії та структурну організацію варто назвати В. Ф. Нестерович, М. І. Обушний, О. О. Одінцова, О. Л. Порфімович, Є. Б. Тихомирова, Л. О. Малишенко, А. І. Колісніченко, О. М. Березенська, В. В. Мареніченко, М. М. Газізов, та ін.

Серед сучасних зарубіжних дослідників GR варто виділити Г. Піла, К. Бейлі, Б. Кейна, Л. Лессига, К. Малоуні, С. Делі, Д. Уаттс. Серед українських науковців, роботи яких присвячені аналізу GR, можна відзначити Є. Б. Тихомирову, І. Ю. Паруха, Ю. М. Поташного, Н. А. Стрижакову, О. В. Гросфельд, В. В. Теліпко.

Дослідженням адвокації в Україні займалися ряд дослідників, серед яких варто виділити В. Загуменну, С. Ю. Бацюкову, О. І. Станкевич-Волосянчук, В.Ф. Цвих.

Варто розпочати з того, що систему представництва інтересів дослідник В. Биковець визначає як “сукупність форм і методів артикуляції інтересів суспільних агентів (формальних і неформальних груп інтересів)” і “один з основних каналів взаємодії громадянського суспільства і держави” [6, с. 46].

Дослідник О. Карпенко зазначає, що: “основою ухвалення державно-управлінських рішень є процес представництва суспільних інтересів – донесення до держави тих уявлень, цінностей, проблем, які є істотними для населення”. Він розділяє систему представництва інтересів на систему політичного і функціонального представництва інтересів. “Система політичного представництва інтересів характеризується публічністю і включає різні форми політичної участі населення, зокрема вибори органів влади, діяльність політичних партій і їх представників, політичне лідерство тощо. Функціональне представництво інтересів полягає у наявності системи прямих, не опосередкованих політичними виборами зв’язків між групами інтересів та органами державного управління” [18].

Визначення системи представництва інтересів дає дослідниця Н. Гнатенко: “сукупність взаємодіючих між собою і з іншими соціально-політичними акторами групи інтересів” [13, с. 29].

Як зазначає В. Биковець “групи інтересів, що об’єктивно існують у суспільстві, – це базові суб’єкти функціонального представництва. Інтереси ж, котрі потребують політичного виразу і захисту, можуть впливати на формування порядку денного політичного управління” [6, с. 46]. Тобто групи інтересів є одним із суб’єктів системи представництва інтересів. Іншим суб’єктом цієї системи є органи публічної влади держави.

Загалом, групи інтересів породжують особливу форму демократичної взаємодії громадянського суспільства і влади, вони створюють важливий канал зворотного зв’язку між суспільством і владою. На думку дослідника В. Биковця, “до складу системи представництва інтересів (в розвинених демократіях) у якості одного з його компонентів входить лобістська діяльність

у її різних проявах, консультаційні й експертні інститути всіх рівнів, механізми соціального партнерства, служба зв'язків підприємств та установ з громадськістю (PR)” [6, с. 46].

Окрім зазначених компонентів до системи представництва інтересів також входять та адвокатура.

Варто зазначити, що термін “групи інтересів” був впроваджений у науковий обіг видатним соціологом і економістом А. Бентлі на початку ХХ століття. Групами інтересів А. Бентлі називає організовані групи людей, які мають певні цілі та висувують конкретні вимоги до політичної влади. А також пропонує поділ груп інтересів на дискусійні та організаційні. Саме ж суспільство А. Бентлі розглядає як “сукупність різних груп інтересів, причому кількість груп обмежується лише одним показником – інтересами, заради яких вони створені й діють” [42, с. 38].

Робота А. Бентлі “Процес управління” отримала визнання лише у 50-ті роки ХХ ст. у зв'язку з поширенням теорії плюралістичної демократії. Американський політолог Д. Трумен у своїй роботі “Процес управління” деталізував ідеї А. Бентлі і завершив розробку базової концепції груп інтересів. Д. Трумен вважає, що при вивченні політичного процесу необхідно виходити з того, що окремим учасником політичного процесу є не індивід, а група індивідів зі схожими інтересами. Виходячи з цього Д. Трумен розуміє політичний процес як «процес групової конкуренції в боротьбі за владу над розподілом ресурсів» [48, с. 14].

На думку Д. Трумена, індивід не може бути частиною усіх груп, які утворюють суспільство, проте він може бути активним учасником однієї або декількох груп [48, с. 15-16]. Держава ж розглядається Д. Труменом як суспільний інститут розподілу ресурсів між окремими конкуруючими між собою елементами суспільства, тобто групами інтересів [48, с. 43]. Крім цього, автор визнає можливість існування деякої відмінності політичних переконань і цілей між окремим учасником групи і самою групою, але ці відмінності

мають значення лише настільки, наскільки вони корелюють з політичними інтересами і цілями всієї групи.

У подальшому теорію політичного плюралізму розвинув і деталізував Р. Даль у роботі “Політика, економіка і добробут” у співавторстві з Ч. Ліндбломом. Дослідники вперше ввели в сучасну політичну науку термін «поліархія». Цей термін використовується для опису політичної системи США замість терміну “демократія”. “Поліархія - влада багатьох, виступає в якості симбіозу основних демократичних принципів і деяких олігархічних тенденцій, а також є найкращою політичною системою серед існуючих” [43, с. 435-445].

Однією з основних ознак поліархії є наявність в суспільстві неієрархічних автономних груп інтересів, що являють собою різні асоціації та об'єднання, які мають широку і розгалужену структуру інститутів по взаємодії з владою. Збільшення кількості політичних асоціацій – лобістських організацій, груп тиску Р. Даль пов'язував з ускладненням суспільних і політичних процесів.

В українському політологічному енциклопедичному словнику групи інтересів визначено як “об'єднання людей, які виходячи з певних інтересів або потреб висувають вимоги до інших груп суспільства чи суспільства в цілому з метою підтримати або поліпшити свої позиції, досягти певних цілей” [27, с. 123].

Цікаве визначення груп інтересів дає вітчизняна дослідниця Радченко Л. “об'єднання людей, колективи або організації з формальною основною структурою, у яких особисті вимоги поєднанні із матеріальною і духовною суспільною користю та які намагаються задовольнити свої вимоги й потреби шляхом взаємодії, впливу на політичні інститути.” [29, с. 48].

Групи інтересів виконують ряд важливих функції у суспільстві, серед яких варто виділити такі: артикуляція інтересів, агрегування інтересів, вибір інтересів, інформування органів влади, формування політичних еліт, здійснення тиску на суб'єктів прийняття рішень, інтеграція груп, політична соціалізація громадян. Розглянемо деякі з функцій детальніше.

Артикуляція інтересів полягає в перетворенні певних почуттів незадоволеності чи солідарності громадян, соціальних емоцій і очікувань в більш конкретні політичні вимоги.

Агрегування інтересів полягає в інтеграції, систематизації та узгодженні усього розмаїття суспільних потреб, запитів і вимог громадян в певні загальногрупові цілі.

Вибір інтересів передбачає створення певної ієрархії вимог і відбір найбільш значимих в процесі дискусії. Оскільки політична система може реалізувати лише обмежену кількість вимог, то він правильного вибору інтересів залежить їх виконання.

Інформування органів влади полягає у трансляції громадської думки до органів влади, що допомагає державі проводити більш ефективну політику.

Формування політичних еліт виявляється у тому, що групи інтересів надають експертну оцінку з тих чи інших питань у зв'язку з чим мають можливість підтримувати тих чи інших політичних діячів у їхніх рішеннях, впливати на відбір кадрів і пропонувати власні кандидатури на посади для ефективнішого вирішення проблем [8].

Групи інтересів для досягнення своїх цілей потребують невинної взаємодії з державними органами. У політичній науці вирізняють три основні моделі взаємодії груп інтересів і державних органів: плюралістичну, корпоративну, патронажну. Д. Виговський визначає моделі взаємодії як: “принципи та механізми представлення інтересів громадян під час прийняття політичних чи управлінських рішень за допомогою певних громадських об'єднань, а також засоби впливів, які ці об'єднання використовують” [9, с. 72]. Розглянемо моделі взаємодії груп інтересів детальніше.

Плюралістична модель передбачає наявність великої різноманітності груп інтересів, відносини яких побудовані на конкурентній основі. Держава в даних взаєминах в основному грає роль незалежного арбітра, який гарантує соціальну справедливість і дотримання законів. Взаємовідносини груп

інтересів і влади в плюралістичної моделі в основному набуває форму угоди між владою і групами інтересів.

Головними ознаками цієї моделі представництва інтересів громадян є:

- усі люди, які усвідомлюють свої специфічні інтереси, мають право на свободу організації заради їх захисту і представництва;
- конкуренція між групами інтересів є відкритою та чесною, й усі вони мають рівний доступ до прийняття політичних рішень;
- у процесі прийняття політичних рішень уряд не надає переваги тій чи іншій групі. [9, с. 72].

Корпоративну модель Ф. Шміттер визначає так: “система представництва інтересів, складові частини якої організовані в кілька особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних розрядів, офіційно визнаних або дозволених (а то і просто створених) державою, що наділяє їх монополією на представництво в своїй сфері в обмін на контроль за підбором лідерів і артикуляцію вимог” [41, с. 12].

Корпоративна модель характеризується такими ознаками:

- участь організацій, що є виразниками певних групових інтересів, у політичному житті;
- зростання впливу фахових представників групових інтересів на шкоду ролі пересічних членів;
- привілейоване становище деяких асоціацій та їхні широкі можливості впливу на прийняття рішень;
- заміна конкуренції інтересів їх монополією в певних сферах, на які поширюються корпоративні відносини [9, с. 73].

Патронажна модель “ґрунтується на обміні благами між суб’єктами з неоднаковим суспільним статусом і силою впливу: сильний пропонує захист і доступ до дефіцитних ресурсів клієнтові; клієнт, своєю чергою, надає підтримку чи послуги патронові” [9, с. 75].

Характерними рисами патронажної моделі є: “нерівність суб’єктів у доступі до ресурсів; патронаж як спосіб захисту окремого індивіда; наявність особистих зобов’язань або общинної солідарності між патроном та клієнтом; боротьба патрона за контроль над політичними і економічними ресурсами з використанням неправових засобів зміцнення його впливу (корупція); партикуляризм інтересів, ігнорування проблем суспільства як цілого; наявність та впливовість прихованих груп інтересів; систематичне порушення громадянських прав та протидія впровадженню відносин громадянського суспільства” [9, с. 75].

Для того щоб ефективно досягати своїх цілей групи інтересів повинні бути здатні доносити свої потреби і вимоги до осіб, які формують політичний курс. Ця здатність визначається наявністю ресурсів, які є у розпорядженні груп інтересів. Перш за все, ресурсом, який визначає впливовість груп інтересів є легітимність. Наступним ресурсом є той вплив на політичну, соціальну економічну стабільність, який групи інтересів спричиняють своїми діями. Іншим важливим ресурсом є чисельність, здатність до мобілізації і активність членів групи інтересів [34, с. 83].

Групи інтересів використовують досить широке коло засобів для досягнення своїх цілей, зокрема: інформування і консультування органів влади і офіційних осіб; організація кампаній в ЗМІ з метою формування громадської думки на користь рішень групи; загроза відмови в підтримці на виборах; різні акції протесту.

Важливим засобами досягнення представництва інтересів є: лобізм, адвокація та GR. Необхідно детальніше розглянути кожен з елементів.

У науковій літературі існує широкий спектр визначень поняття «лобізм» та «лобіювання», які є тотожними і взаємозамінними. Наведемо деякі з них.

В. Нестерович визначає поняття «лобіювання» як «процес легітимного впливу на чітко визначені законом органи влади, а також на їх посадових і службових осіб з боку зареєстрованих та акредитованих у встановленому

порядку осіб з метою закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (замовників) у нормативно-правових актах, що приймаються» [26].

О. М. Березенська стверджує що, «лобізм можна інтерпретувати як практику реалізації інтересів, спосіб впливу на органи державного управління, як посередництво між громадськістю і органами державної влади, як інститут, систему чи явище. Однак суть лобізму одна — просування інтересів, які мають узаконюватися на державному рівні» [5].

Мареніченко В. у своїй праці зазначає, що «лобізм – це особлива система і практика організації окремих груп суспільства шляхом цілеспрямованого впливу на органи законодавчої та виконавчої влади. Лобізм – це тиск, «проштовхування» інтересів, а влада є об'єктом лобізму. Крім того, лобізм – це «посередницьке» політико-правове явище» [23].

В. Цвих доходить висновку, що «лобізм – це інститут і процес представництва інтересів певних соціальних груп у органах державної влади, що здійснюється за ініціативою замовника і на його користь та спирається на технології тиску та маніпуляції. Лобізм міцно зв'язаний з політичною владою. З цього виходить закономірність: де більше реальної влади, там більше лобізму. Лобізм являється своєрідною рисою влади. І навпаки, він не буде проявлятися там, де відсутня влада або коли вона є номінальною силою» [33].

Як зазначає Д. Лавренов лобізм «це специфічний механізм взаємодії суспільства із владою, який є невід'ємною складовою політичної системи та регулює суспільні відносини, пов'язані з процесом обстоювання інтересів через вплив на владу з метою прийняття останньою рішень в інтересах громадян, їх об'єднань або третіх осіб» [20, с. 24].

Також слушною є думка Н. А. Піменова, який стверджує, що лобізм – «це специфічний інститут політичної системи, за допомогою якого різні громадські та комерційні організації впливають на процес прийняття державних рішень в межах конституційних повноважень громадян брати участь в управлінні державою» [37, с. 74].

Британський експерт К. Кумс вважає, що в західній літературі найчастіше вживаються два визначення лобізму. Перше: лобізм – це реалізація права кожного громадянина звертатись із клопотанням до свого уряду. Друге: лобізм – це професійна діяльність співробітників або спеціальних консультантів, найнятих компаніями, діловими та професійними асоціаціями, профспілками та іншими групами для представлення інтересів цих організацій в процесі формування державної політики [36, с. 34]. Ще одне тлумачення терміну «лобізм» дає один з американських словників юридичних термінів: «лобісти – це люди, які займаються бізнесом (тобто, лобізм – це вид бізнесу) та переконуючі законодавців ухвалювати закони, що є бажаними, і відхиляти ті з них, які не є бажаними. Такі люди діють в інтересах своїх клієнтів» [46, р. 282].

Поняття “адвокація” досить по різному визначається дослідниками, оскільки цей процес існує у різних сферах діяльності.

В. Цвих визначає адвокацію як: “діяльність громадських організацій та іншої активної частини населення щодо захисту своїх прав та інтересів шляхом висвітлення ключових проблем у засобах масової інформації і здійснення впливу на формування і реалізацію публічної політики органами державної влади” [33, с. 13].

Цікавим є визначення В. Загуменної: “адвокація – це система взаємозв'язаних дій або кроків, спрямованих на довгострокові зміни в суспільстві або способи ухвалення політичних рішень через активізацію громадян” [15].

Інша дослідниця О. Станкевич-Волосянчук визначає адвокацію як: “дії, що здійснюють люди або організації з метою впливу на прийняття рішень на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівні щодо вдосконалення або змін у політиці” [30, с. 6].

С. Бацюкова стверджує що, “адвокація – це акт/захід обстоювання певного питання, ідеї чи інтересів особи. Індивідуальні особи, організації, управлінці можуть бути залучені до процесу адвокації” [4, с. 78].

“«Government relations» (GR) є новітньою формою взаємодії між групами інтересів, представленими переважно структурами бізнесу, та владою. GR є коректними та відкритим методом комунікації, яка є важливою для успішного демократичного розвитку суспільства, оскільки кожна група інтересів має право бути почутою, впливати на рішення влади, відкрито говорити про свої пропозиції та потреби, - стверджує С. Квітка і визначає GR як, - діяльність із контролю й управління умовами ведення бізнесу, яка включає зв'язок із органами публічного управління, issues management, технології лобіювання, а також соціальну відповідальність, що дозволяє впливати на публічну політику, ефективно управляти репутацією і знаходити точки дотику зі стейкхолдерами” [16, с. 99].

Дослідниця Є. Тихомирова дає таке визначення GR: “це діяльність спеціально уповноважених співробітників великих комерційних структур із супроводу діяльності компаній в політичному середовищі з метою побудови довгострокової, комфортної, передбачуваної системи відносин із профільними для компанії політичними стейкхолдерами” [32, с. 15].

Окрім того, існують наступні підходи до визначення GR:

- “GR – це застосування комунікативних технологій індивідами або соціальними інститутами для впливу на урядові рішення місцевого, регіонального, національного чи інтернаціонального рівнів або їх комбінацій” [47, р. 4];
- “GR – це діяльність спеціально уповноважених співробітників великих комерційних структур (GR-фахівців) із супроводу діяльності компанії в політичному середовищі «державна система управління» в цілому, яка включає всі гілки державної і муніципальної влади [39];
- “GR – свідомо організації комунікації, встановлення ефективних комунікацій з органами державної влади” [40, с. 45];
- “GR – це зв'язки з державою, особлива організація взаємодії недержавних структур (асоціацій громадянського суспільства,

бізнесу) з державою для впливу на владу з метою узгодження інтересів і прийняття ефективних рішень” [38, с. 12].

У розділі ми розглянули поняття група інтересів, його визначення і функції. І виявили що кожна група інтересів у суспільстві потребує засобів для захисту своїх інтересів і досягнення своїх вимог. Ці засоби представлені у системі представництва інтересів. Нами було розглянуто три моделі представництва інтересів: плюралістичну, корпоративну, патронажну; кожна з яких на практиці не існує у чистому вигляді. Також було визначено основні засоби досягнення цілей групами інтересів, серед яких виділено три найбільш цікавих для розгляду: лобізм, адвокація, GR. Також надано детальні і різноаспектні визначення лобізму, адвокації та GR.

Розділ 2. Співвідношення понять “лобізм”, “адвокація”, “джіар”

Варто розпочати з того, що серед дослідників проблематики співвідношення понять “лобізм”, “адвокація” і “GR” існує декілька підходів. Перший підхід, викладений О. В. Прокопенком, полягає в тому, що GR, тобто взаємодія з органами влади є найширшим за обсягом поняттям. GR визначається дослідником як “процес побудови довгострокових відносин між різними суспільними групами та урядом (в широкому сенсі) для збалансування їх інтересів, а також з метою впливу на рішення органів влади та місцевого самоврядування шляхом застосування однієї або більше комунікаційних технік. Це системна робота зі збирання й обробки інформації про діяльність владних структур, підготовка та донесення позиції відповідних груп та безпосередньо адвокація, тобто вплив на процес прийняття політичних і адміністративних рішень” [1, с. 6].

Адвокація є вузьким за обсягом поняттям і вважається одним з основних інструментів GR. Це поняття визначається дослідником як “діяльність окремих осіб або організованих груп, яка має на меті здійснення впливу на громадську політику та рішення політичних, економічних і соціальних інституцій для представництва і захисту прав та інтересів цих осіб або груп” [1, с. 6].

Лобізм розглядається дослідником як метод адвокації, а тому він є найвузьчим із трьох понять. О. В. Прокопенко визначає лобізм як “один із методів адвокації, що полягає у цілеспрямованому впливі на громадську політику шляхом прямої взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Лобіювання також можна визначити як просування певної позиції, вираження окремого інтересу, протиборство і конкуренцію між зацікавленими особами, процес особистого переконання, різновид стратегічних комунікацій, а також вміння співвіднести свої інтереси з порядком денним влади” [1, с. 6].

Також варто додати, що GR є довгостроковим, безперервним процесом побудови системи відносин із органами влади. В той час як адвокація це

процес, метою якого є вирішення одного конкретного питання. А лобізм залучається у випадку потреби в межах певної адвокаційної кампанії.

Інший підхід до розуміння співвідношення понять GR і лобізм полягає в тому, що вони відрізняються за родовидовою ознакою: GR, як і PR є сферою загального менеджменту комерційних організацій, а лобізм є суспільно-політичним інститутом [35].

За іншим підходом GR розглядають через призму економічних відносин, а саме як відстоювання інтересів бізнесу перед державою. Також деякі дослідники, розглядаючи GR і лобізм роблять наголос на лобіюванні інтересів громадських організацій, які не мають на меті безпосередньої економічної вигоди [32].

Д. Лавренов зазначає, що “GR та лобізм є суміжними і взаємодоповнюючими поняттями і переважно відрізняються один від одного в своїй повсякденній лобістській практиці.” Він відкидає думку про те, що лобізм є технологією GR, оскільки лобізм виник набагато раніше ніж GR. А також вважає, що “виникнення GR як явища підтверджує тенденцію лобістської діяльності до ускладнення і професіоналізації” [20].

Важливо зауважити, що попри те, що GR є ширшим поняттям, воно з’явилося лише у 70-ті роки XX ст. у США і у 80-ті роки XX ст. у Європі. Однією з причин появи GR дослідники вважають зростання уваги суспільства і ЗМІ до великого бізнесу. А також зміни у публічному просторі, де міжсекторальна комунікація отримала ключову роль. “Поява і актуалізація GR як сфери соціальної взаємодії пояснюється двома взаємопов’язаними процесами: по-перше, ускладненням внутрішньої структури сучасних суспільств, що супроводжується появою безлічі партикулярних інтересів і формуванням на їх основі різних груп інтересів, а по-друге, посиленням державного втручання в усі сфери життя суспільства, розширенням законодавчої та адміністративної активності органів влади, яка стала безпосередньо зачіпати інтереси бізнесу та інших груп інтересів. На цій основі сформувалася проблематика GR, тобто взаємодії груп інтересів із органами

публічної влади, впливу груп інтересів на формування державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування” [17].

Лобізм має довшу історію. Його становлення відбувалося в XVII-XIX ст. і було пов'язане із зародженням неформальних практик впливу на людей, наділених державною владою. Слово «лобі» (lobby) прийшло в англійську мову з середньовічної латини (лат. *Lobia*) і вживалося для позначення проходів або критих галерей в монастирях. У 1640-х рр. подібним чином стали називати вестибюль і два коридори в будівлі палати громад британського парламенту, де депутати мали можливість зустрічатися з зацікавленими в їх діяльності особами, яких не допускали на засідання палати. В США, як і в Великобританії, словом «лобі» називалися відкриті для публіки кулуари палати представників і сенату, в яких зацікавлені громадяни могли побачитися з парламентарями для здійснення впливу на їх думку щодо того чи іншого законопроекту.

Саме в США в першій половині XIX ст. термін «лобі» придбав політичний зміст і став позначати групу людей, об'єднану загальними інтересами (діловими, територіальними, професійними і ін.), а похідні від «лобі» поняття «лобізм» (lobbyism) і «лобіювання» (lobbying) почали використовуватися для визначення неформального впливу на голоси законодавців в коридорах парламенту (в лобі) за межами законодавчої палати [5].

Соціально-політичний феномен, який ми тепер називаємо лобізмом, був описаний багатьма дослідниками. Наприклад, Т. Гоббс та Ж.-Ж. Руссо звертали увагу на вплив на прийняття політичних рішень з боку приватних інтересів і розглядали це явище як негативне. Вперше у політології проблему лобізму розглянув американський політолог А. Бентлі в роботі «Процес управління». Він багато в чому випередив Й. Шумпетера, який вважав, що основною рисою демократії є конкуренція політичних еліт. А. Бентлі підкреслював, що саме завдяки посередництву груп інтересів і досягається суспільна згода у державному управлінні [42].

У ХХ ст. роль лобізму в житті розвинених демократичних суспільств багаторазово збільшилася. Нові соціальні реалії істотно підвищили значимість лобістської діяльності. Викликане посиленням соціальної диференціації ускладнення суспільної структури породило безліч нових інтересів, які не могли знайти адекватного відображення в класичній електорально-партійній системі політичного представництва. А збільшення законодавчої та адміністративної активності держави, що зачіпає інтереси практично всіх громадських груп, висунуло якісно нові вимоги до механізмів зворотного зв'язку, які не здатні реалізуватися через вибори і політичні партії.

Таким чином, об'єктивні процеси суспільного розвитку актуалізували нагальну потребу в інституті, що забезпечує пряму, не опосередковану партіями і виборами, взаємодію соціальних інтересів і органів державної влади, що і зумовило значне зростання ролі лобізму в сучасних суспільствах.

Зазначені вище фактори сприяли видозміні лобізму в ХХ в. По-перше, істотно розширилася соціальна база лобізму: якщо раніше до лобіювання вдавалися лише нечисленні політично ангажовані соціальні суб'єкти (великі підприємці, профспілки), то в даний час практично всі представлені в суспільстві соціальні групи (добровольчі об'єднання, середній і малий бізнес, масові громадські організації, установи освіти і охорони здоров'я, регіональні та етнічні групи та ін.) активно відстоюють свої інтереси за допомогою лобіювання органів державної влади.

По-друге, лобізм більше не вживається виключно як механізм впливу на членів законодавчих зборів, а застосовується по відношенню до всіх істотних центрів влади і управління (урядових департаментів, контролюючих органів, політичних партій, місцевого самоврядування, судів).

По-третє, змінилися масштаби лобізму: від одиничних контактів громадян з депутатами парламенту лобізм переріс в стабільну і інтенсивну систему взаємодії партикулярних інтересів і публічних органів влади.

В результаті названих процесів лобізм трансформувався в потужний інститут соціально-політичної взаємодії та став ефективно доповнювати

традиційну для репрезентативної демократії систему електорально-партійного представництва. Якщо спочатку подібне доповнення носило виключно неформальний характер, то в міру розвитку законодавства, яке регламентує політичну участь лобізму в більшості демократичних країн набув офіційного статусу, поступово перетворившись на невід'ємний елемент демократичної системи правління [19].

Що ж до явища адвокації, то воно як і лобізм та GR, є важливим елементом взаємодії влади і суспільства. Адвокація виникла “в результаті необхідності реагувати на гострі соціальні проблеми чи виробити комплексну відповідь на систематичні негаразди чи кризи. Особа, яка потрапила у скрутне становище чи усвідомлює існування певної проблеми, не завжди має змогу цю проблему вирішити. Тому виникає необхідність пошуку і впливу на того, кому підвладне вирішення проблеми”, - стверджує В. Загуменна [15].

Дослідниця вважає, що метою адвокації є просування певних ідей, поглядів, точок зору на певну справу за допомогою зміни або впровадження публічної практики, “мета адвокати — більш справедливий стан речей” [15].

Звідси випливають і найбільш поширені цілі адвокації: “визначення та озвучення потреб громадян, вирішення їхніх проблем, сприяння поширенню різних поглядів, вплив на визначення політики, на структуру, що визначає політику. Адвокати виступає посередником та об'єднуючою ланкою між громадянами, бізнес-сектором та урядом”.

С. Бацюкова вважає, що адвокація “є одним із інструментів життєздатності громадянського суспільства, бо зміцнює здатність індивідів до громадського співробітництва заради спільної вигоди”. А також виділяє дві визначальні характеристики адвокації: масовість і спрямованість на зміни. Масовість “пов'язана з комплексністю проблем, які вирішує адвокація. Голос одного активіста не завжди може бути почутий”. Спрямованість на зміни, а саме прийняття, скасування чи зміну рішень, які необхідні для запровадження змін на різних рівнях від локального до міжнародного, тісно пов'язана “з тими проблемами, на розв'язання яких вона спрямована: порушення/ недотримання

прав людини; загальна несправедливість; відсутність рішень, норм, положень; рішення, положення, норми є, проте вони неефективні, неактуальні, недієві; рішення, положення, норми існують, вони є ефективними і на часі, проте не виконуються” [4].

Виходячи із цих особливостей адвокації дослідниця робить висновок, що “влада стає як мішенню, так і метою адвокації. Це відповідає біхевіористській теорії влади, що тлумачить владу і як засіб і як мету. Адвокацію також можна розглядати в рамках індивідуально-соціологічної концепції, що розглядає владу як гру інтересів, що забезпечується угодами, переговорами, протестами” [4].

Варто звернути увагу, що адвокація як процес необхідна не лише для груп інтересів, а і для самої влади. Оскільки артикуляція власних потреб суспільством дає владі розуміння в якому напрямку рухатися та яку політику впроваджувати. Труднощі та інституційні прогалини у взаємодії влади та громадянського суспільства, а також відсутність навичок для такої взаємодії суттєво блокують процес виявлення та адвокації суспільних інтересів, оскільки як уже зазначалося, цей процес є взаємним. Тому, представники влади та громадянського суспільства повинні навчитися будувати симетричні двосторонні зв'язки, засновані на балансі інтересів.

Основа цього процесу це мистецтво діалогу, встановлення ефективних комунікацій з метою ідентифікації сфери інтересів, що перетинаються, та створити умови для їх затвердження. Ці технології представляють спосіб досягнення цілей, в яких суб'єкт та об'єкт управління існують не як протилежні, іноді антагоністичні актори, але як взаємопов'язані суб'єкти GR, які зацікавлені у взаємодії один з одним і знаходять точки для координації інтересів як внутрішній критично важливий чинник для існування і успіху.

Представники груп інтересів за роки просування адвокаційних компаній виробили дієві тактики. Перша за все, це протести, тобто відкрита реакція представників громадянського суспільства, студентів, активістів чи інших груп інтересів на підтримку чи проти певних рішень або дій влади, які можуть

носити як мирний характер, так і переростати у більш жорстокі форми. Також протести можуть набувати форми бойкотів, голодування, мовчазних протестів, які не менш ефективно допомагають виразити незгоду або протест за умови масовості, неординарності, яскравості такого протесту.

Ефект масовості допомагають досягти сучасні засоби зв'язку і комунікації, соціальні мережі та Інтернет загалом. Вони дають змогу великій кількості людей виразити свою незгоду, фізично не будучи присутніми поруч. Це такі інструменти як масове написання листів чи запитів до органів влади, петиції, які підписують десятки тисяч громадян, вимагаючи розгляду певного питання, відкриті листи чи відеозвернення. Вони набувають такої поширеності, що влада не має змоги не реагувати на них.

Як зазначає дослідниця С. Бацюкова “соціологічно-політичне забарвлення адвокація отримує через свою масовість і сфокусованість на змінах – прийнятті, скасуванні чи зміні політичних рішень. Адвокація може виникнути в будь-якій сфері і може вплинути на процес формування політики через активізацію громадян. Адвокація є одним із інструментів розвитку громадянського суспільства, може тлумачитися різними політичними теоріями і виступає предметом дослідження політології. Соціальний простір і політичне поле через створення можливостей для об'єднання груп людей у спільноти навколо ідей, інтересів як чинників політичної боротьби надають важливі умови для зародження адвокаційних ініціатив, що характеризуються активізацією масових суспільних рухів” [4].

Для того щоб проаналізувати співвідношення понять GR і лобізм необхідно розмежувати змістовні аспекти цих явищ, такі як цілі, функції, методи і суб'єкти.

Основною метою GR-комунікації є вибудовування довгострокових взаємовигідних відносин груп інтересів з органами державної влади. GR включають в себе систематичну, комплексну, цілеспрямовану роботу по просуванню інтересів громадських організації або приватних компаній в держорганах. Найважливішим стратегічним завданням GR при цьому є

утвердження держави в якості постійного партнера компанії або організації. Реалізація цього завдання забезпечує можливість максимально повного врахування інтересів групи тиску, створення сприятливої середовища взаємодії.

Як зазначає Є. Тихомирова,- “основне завдання GR - запобігати можливим загрозам від діяльності політичних стейкхолдерів і реалізовувати потенційні можливості компанії через її участь у політичних діях. За рахунок джіар-активності компанія намагається досягти економічних результатів політичними засобами” [32].

В той час як головним завданням лобістської діяльності є просування конкретних інтересів компанії, в тому числі адвокаційної, в органах державної влади. Лобіст діє в конкретних умовах зовнішнього середовища, а сам процес обмежений в часі. Таким чином, лобіювання є окремим процесом. Метою лобіювання є зміна поведінки конкретних органів влади або їх представників таким чином, щоб вони прийняли рішення, більш вигідне для клієнта лобіста в даній ситуації.

Ще одна відмінність полягає в тому, що “фахівцю в області GR, на відміну від лобіста, не обов’язково знати деталі прийняття закону, постанови і т. п. Його головне завдання – вибудовування позитивних відносин із владою. Він повинен також уміти підібрати й організувати професійних лобістів, які володіють необхідними для вирішення того чи іншого питання професійними компетенціями та особистісними характеристиками”, - зазначає С. Квітка [17]. Спеціаліст зі GR повинен також налагодити взаємозв’язок між підрозділами організаціями, знайти і організувати юристів і людей, які будуть займатися рішенням конкретних завдань, а саме моніторинг, аналітика, комунікація з органами державної влади.

Відмінність між GR і лобізмом полягає також у тому хто є їх суб’єктами та об’єктами. Суб’єктами GR є структури бізнесу та інститути громадянського суспільства, а також їх представники: керівники, професійні GR-менеджери. Об’єктами GR-комунікації виступають депутати, чиновники, керівники,

співробітники контролюючих органів і силових структур. Термін GR, тобто зв'язку з органами державної влади, свідчить про те, що працівники державних структур не можуть бути суб'єктами GR. Вони є суб'єктами прийняття важливих для груп інтересів рішень і в цьому сенсі впливають на GR-комунікацію, але не є її провідниками, оскільки не формують її стратегію, цілі і завдання, механізми реалізації. А лобіювання може здійснюватися державними службовцями. Це так зване внутрішнє лобіювання, яке полягає у відстоювання інтересів в органах влади тими, хто працює в них.

Функції, які виконують GR і лобізм також суттєво відрізняються.

Основними функціями GR спеціаліста Є. Тихомирова визначає такі:

- “відстеження та аналіз ініціатив органів державної влади, які можуть мати вплив на економічне становище компанії;
- проведення моніторингу та комплексного аналізу законодавчих та інших нормативних правових актів, що належать до питань регулювання в сфері діяльності компанії, які можуть вплинути на розвиток бізнесу;
- координація налагодження відносин компанії з органами державної влади;
- супровід ініціатив компанії в державній сфері (питання ліцензування, роз'яснювальних листів, лобіювання законопроектів, участь у державних тендерах або цільових програмах підготовки, клопотань, повідомлень, оскаржень та ін.);
- вплив на органи державної влади, коригування їх ініціатив в інтересах компанії;
- проведення лобістських кампаній;
- забезпечення преференцій та державних замовлень для компанії;
- застосування стратегічного підходу до вирішення проблем, що впливають на репутацію компанії, який дозволяє забезпечувати лояльність держави і суспільства до компанії;

- налагодження і підтримання ділових контактів з представниками державних установ, громадських організаційне здійснення економічної діяльності компанії на зовнішніх ринках” [32].

В той час як основними функціями лобіста є наступні:

- проведення регулярного моніторингу оголошених місцевими органами виконавчої влади конкурсів та пропозицій щодо залучення організацій громадянського суспільства до виконання соціального замовлення із залученням бюджетних коштів;
- підготовка пакету документів необхідних для участі організацій-виконавців проекту у конкурсах із залучення організацій громадянського суспільства до виконання соціального замовлення із залученням бюджетних коштів, інших програм фінансування, що оголошуються/виконуються в межах адміністративно територіальної-одиниці виконання проекту;
- створення платформи, де зацікавлені сторони зможуть зустрітися і взаємодіяти для подальшого розвитку та реалізації спільних ініціатив;
- інформування щодо існуючих державних стандартів соціальних послуг;
- розробка дорожньої карти для отримання місцевого фінансування ініціатив неурядового сектора;
- подання від імені організації-виконавця певного проекту підготовлену документацію, необхідну для участі у конкурсах по виконанню соціального замовлення та інших програмах залучення фінансування за місцем проведення таких конкурсів/програм;
- регулярне проведення установчих семінарів для усіх учасників місцевих команд для детального інструктажу щодо правильного застосування діючих нормативних актів;
- розробка, за участю представників команд, типових зразків договорів про співпрацю з ключовими інституціями, управліннями та

організаціями, договорів з клієнтами, інших додаткових документів, які обумовлені у стандарті надання послуги;

- надання консультацій та роз'яснення клієнтам щодо правових питань надання відповідних послуг;
- регулярне здійснення збору та аналізу критичних зауважень від клієнтів щодо ефективності та якості надання послуг;
- організація обговорення необхідності змін із залученими інституціями та подання в органи місцевої влади письмових пропозицій щодо внесення змін [23].

GR відрізняється від лобізму і тим, що GR представляють колективні інтереси соціальних структур, а державні органи направляють законопроекти або інші підготовлені рішення в організації для з'ясування думки їх членів. Таким чином, GR створює можливість для докладання спільних зусиль, підтримуючи збалансований розподіл влади і оптимальне співвідношення інтересів у суспільстві. Пропозиції, з якими GR-фахівці звертаються до уряду, несуть позитивний ефект для всього суспільства.

Таким чином, основними відмінностями GR від лобізму є:

- мета взаємодії - якщо GR діє для організації системи довгострокового співробітництва, то акції лобізму мають одиничний характер;
- функції діяльності – GR спеціаліст виконує функції координації діяльності окремих підрозділів компанії або організації та відповідає за загальне моделювання зв'язків з державними органами. Управлінські функції лобіста обмежені рамками конкретного завдання. Лобіст може не брати участі у формуванні політики компанії в сфері взаємодії з органами державного управління, в той час як GR-фахівець зобов'язаний це робити;
- технології комунікації - GR-комунікація здійснюється відповідно до правових норм і заснована на принципі соціальної відповідальності.

Дослідниця Є. Тихомирова визначає критерії, за якими можна зробити оцінку ефективності GR: “відсутність серйозних претензій до компанії з боку органів влади; зовнішні умови, сприятливі для розвитку організації, і відповідно досягнуті в результаті сприятливих зовнішніх умов підсумки діяльності цього департаменту, своєчасність роботи GR-департаменту з відстеження законодавчої діяльності органів влади з тим, щоб ідеологія закону і його результати сприяли розвитку компанії, точність прогнозування розвитку подій; повнота сценаріїв розвитку ситуації; грамотність визначення цілей і завдань розвитку компанії відповідно до тієї державної економічної політики” [32].

Дослідник С. Квітка переконаний, що “соціальне значення GR полягає в тому, що він, доповнюючи традиційні для репрезентативної демократії системи партійного представництва, сприяє залученню до процесів вироблення і прийняття політичних рішень безлічі найрізноманітніших громадських груп інтересів, що, в свою чергу, забезпечує формування максимально збалансованої державної політики”. А також стверджую що GR “є легітимною необхідною частиною демократичного політичного процесу. Урядові рішення зачіпають інтереси усіх без винятку «гравців» на економічному та соціально-політичному полях, тому державні службовці й посадові особи місцевого самоврядування не можуть приймати справедливі та обґрунтовані рішення, не враховуючи інформацію від широкого кола зацікавлених сторін, яку найбільш ефективно продукує саме GR” [16].

Таким чином у цьому розділі ми проаналізували співвідношення понять “лобізм”, “адвокація”, “GR”. Розглянувши дане питання можна зробити висновок, що GR є найширшим поняттям, адвокація виступає інструментом GR, а лобізм є одним із методів адвокаційної кампанії. Однак даний підхід не заперечує можливості розгляду та існування цих явищ незалежно один від одного, зважаючи на те, що лобізм існував до появи GR. Більш того, було розглянуто цілі, методи, функції, технології і тактики таких явищ як лобізм, адвокація і GR.

Розділ 3. Система представництва інтересів у зарубіжних країнах

Система представництва інтересів у різних країнах світу тісно пов'язана з рівнем соціально-економічного розвитку, політичною культурою, формою держави та партійною системою у конкретному суспільстві і державі.

Рівень соціально-економічного розвитку впливає на те, наскільки розвинені групи інтересів та наскільки представлені їхні інтереси. У економічно процвітаючих суспільствах кількість груп інтересів та людей, що до них належать, зазвичай досить велика. Навпаки, у менш заможних країнах кількість груп інтересів, як правило, досить обмежена, а рівень їх досвідченості зазвичай нижчий. У демократичних країнах, лобізм та інші елементи системи представництва більш формалізовані і широко поширені, ніж в авторитарних країнах і країнах, що розвиваються. Там ці інструменти в основному мають неформальний характер, і лише невелика частина суспільства може долучитися прийняття політичних рішень.

Політична культура, тобто особливі для кожної країни спільні цінності громадян, які певним чином впливають на формування влади, також впливають на систему представництва інтересів. А саме на залученість груп інтересів до політичного процесу або можливо на повне виключення з цього процесу.

Наприклад, Швеція, де існує широкий соціал-демократичний консенсус, вважає, що всі інтереси повинні враховуватися в процесі вироблення політики, уряд фактично організовує та фінансує групи, які не можуть сформуватися інакше. На відміну від цього, ідеологія комуністичних режимів загалом офіційно не визнає права на організацію груп інтересів; таким чином, вони, як правило, існують неофіційно та підлягають потенційним юридичним заходам з боку уряду.

Як зазначає С. Телешун: “характер політичної культури визначають два принципових моменти – як суспільство сприймає функціонування груп

інтересів (позитивно, негативно, нейтрально) та наскільки активно громадяни беруть участь у діяльності таких груп” [31, с. 74].

Форма держави “фактично визначає методи впливу груп інтересів і форми участі в політичному процесі” [31, с. 73]. В авторитарних режимах влада, як правило, покладається на диктатора або невеликий штат чиновників. Таким чином, будь-яка діяльність групи інтересів у таких системах буде вузько спрямована на цих посадових осіб. У демократичних країнах влада є більш розподіленою між різними гілками. У Канаді та Новій Зеландії влада, як правило, концентрується у виконавчій владі, що, таким чином, стає центром лобіювання. У США лобіювання здебільшого концентрується на виконавчу і законодавчу гілки влади. В унітарних системах зусилля лобістів концентруються лише на цьому рівні управління. А, у федеративних системах, наприклад, США, Австралія та Німеччина, групи інтересів змушені проводити одночасні кампанії як на національному, так і на рівні суб’єктів федерації.

Партійна система також значною мірою впливає на систему представництва інтересів. “Однопартійна система фактично виводить групи інтересів із політичного процесу, офіційно “приватизуючи” їх функції для потреб держави. Домінування однієї партії в країні протягом певного періоду часу змушує групи інтересів орієнтуватися саме на неї, що суттєво обмежує можливості для політичного маневру та зменшує “незалежність” груп інтересів у прийнятті рішень, змушує підлаштовуватися під ситуативну політичну кон’юнктуру. Двопартійна система дає змогу грати на протиріччях головних партій, а багатопартійна система, за якої до парламенту потрапляє щонайменше п’ять політичних сил, дає змогу групам інтересів ефективно впливати на розробку та прийняття державно-управлінських рішень” [31, с. 74].

Інституалізація системи представництва інтересів найчастіше представлена впровадженням законодавства щодо регулювання лобістської діяльності.

Наразі в сучасному світі склалося кілька моделей лобіювання. Виділяють англосаксонську і континентальну модель лобістської діяльності за національно-територіальною ознакою. Перша модель, англосаксонська, є характерною для США, Сполученого Королівства та деяких інших країн, які раніше перебували під його владою. Ця модель передбачає обов'язкову процедуру реєстрації груп тиску, які здійснюють лобістську діяльність в органах влади. Для країн Західної Європи характерна континентальна модель, яка передбачає участь груп тиску в роботі спеціально створених дорадчих структур.

Іншим критерієм для виділення моделей лобіювання є механізм лобістської діяльності, за яким розрізняють плюралістичну і корпоративістську модель узгодження інтересів. Плюралістична модель передбачає існування у суспільстві великої кількості груп інтересів, які здатні утворити групу тиску і відстоювати свої інтереси в органах державної влади, при цьому між групами наявна жорстка конкуренція. Корпоративістська модель передбачає утворення формальних асоційованих інститутів, які утворені за функціональними ознаками. Таким чином, кількість таких груп значно менша ніж за плюралістичної моделі, а також відсутня конкуренція між групами, оскільки вони представляють певний сегмент суспільства.

Окрім того існує кілька моделей побудови відносин органів державної влади та груп тиску, які характерні насамперед для країн Заходу: США, Канади та країн Європейського Союзу.

До першої моделі відносять країни, в яких існує спеціальний закон про лобістську діяльність, зокрема США та Канаду. У цих країнах прийняті закони, які регулюють реєстрацію діяльності лобістів, опублікування фінансових звітів, що стосуються витрат на лобізм, оприлюднення цілей лобістської кампанії.

До другої моделі входять країни, де немає спеціального закону про лобістську діяльність і вона регулюється іншими законодавчими актами, а сам лобізм визнається невід'ємною частиною політичного процесу. Така модель

характерна для Німеччини, де лобізм врегульований низкою законодавчих актів, які дозволяють групам тиску брати участь у підготовці законопроектів та інших важливих документів.

Третя модель – це скандинавська система трипартизму, за якої групи інтересів представлені у вигляді асоціацій, які мають право на постійній основі брати участь у виробленні політичних рішень. В країнах, де існує така модель створено потужний механізм впливу на процес прийняття рішень. До цієї моделі відноситься Франція, де створено дорадчий орган Економічна і соціальна рада. Рішення цього органу мають значний вплив на прийняття законопроектів, хоча формально носять рекомендаційний характер.

До четвертої моделі відносять країни, де лобізм не визнається існуючим, а іноді навіть прирівнюється до корупції і карається законом. Наприклад, це такі країни як Італія та Індія [20].

Перейдемо до розгляду законодавства та практики лобістської діяльності в країнах, де найбільш розвинене законодавство з проблем лобістської діяльності, а також де наявні різні підходи до регулювання даного питання, це такі країни: США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Польща та Литва. Також важливо розглянути практику лобістської діяльності в інституціях Європейського Союзу, оскільки в Україні на законодавчому рівні закріплені євроінтеграційні прагнення.

Виникнення лобіювання в США пов'язане зі розвитком представницької демократії. Історія американського лобіювання почалася разом з американським законодавством у Конгресі першого скликання з першим законопроектом про встановлення митних тарифів. З цієї події відраховують розвиток сучасного лобіювання.

Конституційно правовою основою лобіювання в США є: перша поправка до Конституції США, згідно якої громадянам гарантується право на звернення до органів влади з петиціями про задоволення скарг; Федеральний Акт “Про реєстрацію зарубіжних фірм” (*Foreign agents registration (FARA)*) від 1938 р., регламентуючий порядок здійснення лобіювання на території США на

користь іноземних інтересів; Федеральний Акт “Про лобіювання недержавними громадськими організаціями” від 1976 р., який у 1990 р. був деталізований Положенням Податкової адміністрації США про лобіювання. Насамперед, було встановлено відсоток бюджету недержавних громадських та дослідницьких організацій, який може бути призначений для лобіювання; Федеральний Акт “Про відкритість лобіювання” від 1995 р. (*Lobbying disclosure act of 1995*), який був доповнений технічними поправками у 1998 р. (*Lobbying Disclosure Technical Amendments Act of 1998*) – базовий нормативно-правовий акт у галузі лобіювання. Визначає правові категорії лобіювання, порядок реєстрації, звітування та оподаткування суб’єктів лобіювання тощо; та деякі інші [2].

У наш час лобіст у США є престижною, високооплачуваною та висококваліфікованою роботою зі статусом професії, фахову підготовку до якої здійснюють кращі вищі навчальні заклади. Згідно з актом «Про відкритість лобіювання» від 1995 р. – лобіст є особою найнятою для виконання послуг за грошову винагороду, яка витрачає на цю діяльність не менше ніж 20% часу протягом пів року.

Під час своєї діяльності лобісти у США застосовують низку конституційно-правових форм лобіювання, серед них: вплив на прийняття нормативно-правових актів: направлення петицій до органів влади, передусім Конгресу; організація і проведення лобістами громадських слухань; участь лобістів у роботі парламентських комітетів, легіслатур штатів, консультативно-дорадчих установ, створених при органах виконавчої влади; вплив на ухвалення судових рішень прецедентного змісту; направлення до суду “записок друзів суду”; вплив на вищі судові інстанції через ЗМІ, а також організацію масових акцій щодо підтримки чи заперечення судового рішення, яке є предметом лобіювання.

Таким чином, можна стверджувати, що лобізм у США є добре розробленим механізмом для просування інтересів громадян. Лобізм є показником демократичності режиму і політичного плюралізму в державі. Американська

політична культура сама по собі передбачає існування лобізму, як інструменту для підтримки балансу між неорганізованою більшістю і організованою меншістю, а той факт що це явище чітко зафіксоване і регламентоване законодавчими актами дозволяє стверджувати, що групи інтересів мають надійним доступ до задоволення своїх потреб.

Регулювання лобістської діяльності в Канаді є більш ліберальним ніж в США, оскільки тут не є обов'язковою фінансова звітність і немає обмежень на діяльність колишніх державних службовців в якості лобістів.

Існує декілька документів, які регулюють діяльність лобістів у Канаді: Акт "Про реєстрацію лобістів" від 1989 р., який визначив засади реєстрування лобістів, що значно спростило формальну процедуру доступу зацікавлених осіб до процесу прийняття нормативно-правових актів; Кодекс поведінки лобістів від 1995 р., що закріплює морально-етичні правила поведінки осіб, які здійснюють лобіювання; Акти про Парламент і Регламент Парламенту, які мають вичерпний перелік правил і рекомендацій, що стосуються діяльності парламентаря під час залучення його до лобістської діяльності. Порушення законодавства про лобіювання тягне за собою кримінальну та конституційну відповідальність [2].

В Канаді лобіст – це особа, яка зобов'язується за певну плату впливати на процес прийняття нормативно-правових актів, і організувати зустріч зацікавлених компетентних осіб з державними службовцями. Однією з форм лобіювання в Канаді є можливість внесення «приватного» законопроекту. Внесення і кожна стадія розгляду такого законопроекту оплачується спеціальним податком.

Ліберальний підхід до регулювання лобізму в Канаді сприяє ефективному представленню інтересів різних суспільних груп. А також дозволяє групам і приватним індивідам захищати свої інтереси, законним чином впливаючи на прийняття проектів законів, внесення змін до законів, розробку або зміну державної програми чи державної політики при цьому не порушуючи інтересів інших груп чи національних інтересів.

Підхід, яким послуговується Велика Британія при регулюванні лобістської діяльності ґрунтується на тому, що контролювати потрібно державних службовців та членів парламенту, на яких може бути здійснений вплив. Лобісти ж самі можуть організовуватися в асоціації чи спілки для регламентування правил поведінки. Відмова від єдиного реєстру лобістів, який є поширеною практикою у світі зумовлено тим, що така практика може створити перепони каналам вертикальної комунікації у суспільстві.

Наразі правовою основою з питань регулювання лобіювання є Білль про права 1689 р., у якому гарантоване право громадян на подання петицій до органів влади, а також Акт 1975 р. про запровадження парламентського реєстру фінансових інтересів депутатів, відповідно до якого парламентарі зобов'язані декларувати усі інтереси, які можуть вплинути на їх позицію під час законодавчої роботи. Окрім того, важливу роль відіграють морально-етичні кодекси, створені кожним державним органом, яких чітко дотримуються всі державні службовці і депутати. Та професійні спілки лобістів: асоціація професійних політичних консультантів (The Association of Professional Political Consultants), асоціація консультантів у сфері зв'язків з громадськістю (The Public Relations Consultants Association), інститут зв'язків з громадськістю (The Institute of Public Relations) [2].

Таким чином, можна стверджувати, що у Великій Британії система регулювання лобістської діяльності ще більш ліберальна ніж в Канаді та США. В цій країні застосовується цікавий механізм контролю не за лобістами, а за тими, на кого вони можуть впливати. Така система дозволяє створити чіткі механізми саморегулювання в колах лобістів, однак прецеденти порушення морально-етичних правил все ж існують. Тому Велика Британія планує створити документ, який би регулював діяльність лобістів на законодавчому рівні.

Німеччина є представником континентальної моделі регулювання лобістської діяльності. Досвід цієї країни є найбільш розвиненим серед представників континентального права.

Основою регулювання лобізму в Німеччині є ст. 9 Конституції ФРН, яка гарантує існування основного суб'єкта лобіювання – німецьких громадян, наділених правом створювати об'єднання та товариства, а також ст. 17 Конституції ФРН, яка визначає, що кожен має право самотійно або у групі з іншими, письмово звертатися з проханнями та скаргами до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У Німеччині також існує низка спеціальних законів, серед яких Федеральний закон “Про направлення петицій до Німецького Бундестагу”, який закріплює порядок направлення петицій та участі заявників у процедурі розгляду їхніх звернень органами влади та Федеральний Закон від 1972 р. про опублікування так званого “лобістського списку” – переліку різних спілок та їх персональних представників, котрі мають право брати участь у роботі парламенту і федерального уряду. Крім цього лобіювання в Німеччині регулюється Кодексом поведінки члена Бундестагу, Регламентом діяльності федерального уряду та Єдиним положення про федеральні міністерства [2].

Всі зазначені вище документи створюють відкрите та прозоре середовище для діяльності лобістів, єдиним недоліком про який зазначають експерти є відсутність чітких механізмів за якими групи впливу залучаються до законопроектної роботи уряду. Про відкритість німецької влади також свідчить можливість лобістів взаємодіяти з виконавчою владою, з незначними обмеженнями на взаємодію з канцлером, зважаючи на його особливе місце у владній структурі.

Серед країн Східної Європи, які на законодавчому рівні регулюють діяльність лобістів є Польща та Литва. Основним законом з цього питання у Польщі є Акт про лобіювання від 7 липня 2005 р., який встановлює загальні засади відкритості лобіювання у законодавчому і регуляторному процесах, правила виконання професійних лобістських дій і визначає порядок ведення реєстру як фізичних, так і юридичних осіб, які здійснюють лобіювання. Також лобістська діяльність здійснюється нормами Конституції і окремими статтями деяких законів. Прийняття Акту про лобіювання було обумовлене кількома

резонансними корупційними справами, які спонукали законодавців створити механізм нагляду державними органами за лобістами, порядок обліку та реєстрації осіб, що займаються професійною лобістською діяльністю, а також відповідальність за порушення цього законодавчого акту.

Прийняття Акту про лобіювання мало на меті підвищення прозорості діяльності лобістів. Дія механізму який цьому сприяє полягає у тому, що Рада Міністрів Польщі кожних пів року публікує план своєї діяльності, який включає: точну інформацію про заплановані зміни, які планується внести до законів, вказівку на орган, відповідальний за розробку закону, прізвище, ім'я і позицію особи, відповідальної за підготовку проекту закону, а також веб-адресу офіційного інформаційного бюлетеня. Будь хто може взяти участь у роботі над певним законопроектом, ознайомившись з програмою і повідомивши про свою зацікавленість [11].

Тобто Польща створила певний механізм доступу груп інтересів і окремих громадян до творення законопроектів. Що неабияк сприяє розвитку демократії і формуванню політичної культури. А також це один з механізмів впливу на законодавчий процес, формалізація якого допомагає скоротити рівень корупції.

Литовська Республіка є однією з перших постсоціалістичних країн, яка прийняла спеціальний закон, що регулює лобіювання, Закон «Про лобістську діяльність». Як і в Польщі, передумовою прийняття спеціального закону була низка корупційних скандалів. Закон дає вичерпний перелік дій, які не є лобістською діяльністю; умов, які не дозволяють займатися лобістською діяльністю; права та обов'язки лобістів.

При формуванні свого законодавства з питань регулювання лобістської діяльності Литва використовувала іноземний досвід, адаптуючи його до власних реалій і узгоджуючи з європейським законодавством. Однак, наразі в Литовській Республіці ще не сформувалася політична культура лобістської діяльності, оскільки громадяни не звикли діяти через лобістів для вирішення власних питань [11].

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, варто зважати на загальноєвропейське законодавство, в тому числі і з питань лобістської діяльності. Ще з самого початку створення загальноєвропейських інститутів відбувався лобістський вплив міжнародних громадських організацій та представників муніципальної влади європейських країн. Їхній вплив було легалізовано резолюцією Ради Європи в 1952 р. Резолюція визначала консультацію з громадськими організаціями, а в 1954 р. була доповнена критеріями для отримання статусу консультативного члена Ради Європи, «мета (організації) повинна збігатися з прагненнями Ради Європи, організація має бути репрезентативною в своїй сфері діяльності та в своєму географічному районі, вона має бути структурованою міжнародною організацією, що має штаб-квартиру та генерального секретаря» [14].

Окрім того, правовими засадами лобістської діяльності є ст.ст. 21, 194 та 195 Договору про заснування ЄС, які гарантують громадянам право на подання петицій до Європарламенту. В Європарламенті існує система стимулювання лобістів, які зареєструвалися у реєстрі, оскільки ця процедура є не обов'язковою, незважаючи на численні намагання депутатів зробити звітність лобістів обов'язковою. Система стимулювання лобістів включає: право вільного доступу у будинки владних органів ЄС та участь у їх роботі. Також на рівні Європейського Союзу діє самоврядна структура, товариство євролобістів, яке представляє корпоративні інтереси лобістів.

Адвокаційна діяльність груп інтересів зазвичай видима у суспільстві завдяки яскравим акціям, демонстраціям і протестам. Однак значна частина підготовки до таких акцій залишається маловідомою для суспільства.

Яскравим прикладом став протест 1968 р. за рівні права жінок, під час якого учасниці викидали у смітник фізичні прояви пригноблення жінок. Акцію було проведено у день конкурсу краси, який організатори вважали одним із проявів пригноблення. Окрім того було видано інформаційні буклети, одночасно проводився бойкот певних товарів, а також знято короткий документальний

фільм. Все це сприяло донесенню думок організаторів до влади і громадськості, однак до акції долучилася невелика кількість жінок.

У 2017 р. до схожої акції на захист прав жінок долучилися сотні тисяч людей по всьому світу. Така масовість була досягнена завдяки соціальним мережам, через які поширювалася інформація про акцію протесту. Соціальні мережі стали вагомим засобом залучення та інформування не лише пересічних громадян, а й відомих громадських і політичних діячів та лідерів думок, які допомагають у поширенні адвокаційних кампаній.

Адвокаційні кампанії проводяться і з більш практичних питань. Наприклад, у 2004 р. культурні активісти розпочали серію заходів під гаслом "Сімдесят центів для культури", які передбачали збільшення витрати на культурні потреби громадян з семи центів на громадянина на рік до сімдесяти. У результаті дворічної медійної кампанії, у якій брали участь більше тисячі культурних організацій з усіх країн ЄС, відомі політики і митці, витрати були збільшені майже вдвічі. За наступні роки культурні активісти, об'єднавши зусилля, провели дослідження, яке довело вплив розвитку мистецтва і культури на розвиток економіки.

Система представництва інтересів разом з електоральним і територіальним представництвом забезпечують громадянам держав справедливий, демократичний доступ до влади задля відстоювання власних прав та інтересів.

В демократичних країнах основним принципом регулювання діяльності груп інтересів є розуміння того, що вони розвивають демократію. Найчастіше регулювання відбувається шляхом публічного розкриття інформації або моніторингу діяльності груп інтересів, вимога реєстрації груп інтересів лобістів у державних органах, інформування про об'єкти лобіювання, а також про свої доходи та витрати. Однак, ступінь регулювання в різних демократіях дуже різниться. США має довгу історію регулювання, в той час як країни Західної Європи, як правило, мають набагато менший досвід у цьому питанні.

Лобізм - один з найпоширеніших інструментів системи представництва інтересів, який регулюється законодавством розглянутих нами країн. Тому

саме цей інструмент було детально розглянуто у контексті його регулювання різними країнами світу. Він дає можливість індивідам і групам інтересів ефективно захищати свої інтереси, впливаючи на процеси вироблення та здійснення державної політики. Лобістська діяльність стала професією, сформувала розвинені організаційні форми, її масштаб значно збільшився. Лобізм перетворився в повноцінний суспільний інститут і став одним з найважливіших елементів в системі соціально-політичної взаємодії демократичних суспільств, ефективно доповнюючи традиційні представницькі інститути демократії, сприяючи залученню в політичний процес усіх соціальних інтересів, що сприяє формуванню гармонійної і максимально збалансованої державної політики. В даний час лобізм виступає в якості одного з центральних інститутів демократичних політичних систем, по праву отримавши неформальне визначення «третьої палати парламенту» і «п'ятої гілки влади».

Розділ 4. Система представництва інтересів в Україні

На даному етапі розвитку української держави відбувається активне формування і виокремлення різноманітних груп інтересів серед громадянського суспільства. Раніше в Україні існували здебільшого фінансово-політичні групи інтересів, які відстоювали лише власні економічні інтереси. Ці групи існують і дотепер, однак в меншій мірі мають доступ до впливу на органи державної влади, що дає змогу ширшому колу груп інтересів взаємодіяти з владою.

Як зазначає С. Телешун: “інституалізація рівноправного діалогу суспільства та державних органів влади у процесі прийняття публічно-владних рішень, у тому числі шляхом створення нормативно-правової основи, є однією з ознак правової держави.” Дослідник стверджує, що “одним із найбільш важливих елементів публічної політики є виробництво політичних рішень. Нормативно-правові засади, виражені в нормативно-правових актах, є нічим іншим, як публічною політикою, втіленою в уже прийнятих рішеннях” [31, с. 75]. Інструмент, який дає можливість групам інтересів впливати на прийняття нормативно-правових актів, а отже і на прийняття публічно-владних рішень є лобізм. Саме тому необхідно розглянути лобіювання в Україні детальніше.

Ставши на шлях євроінтеграції, Україна взяла на себе низку зобов’язань, зокрема узгодити українське законодавство із загальноєвропейським та знизити рівень корупції. Для ефективного вирішення цих питань Україні необхідно впровадити інститут лобіювання, забезпечивши його міцним фундаментом правового регулювання.

Закон про лобіювання та інститут лобізму в Україні здатні посприяти процесу формування сучасного суспільства в Україні та розвитку демократичних атрибутів і ознак. Лобізм є ефективним шляхом взаємодії між владою і суспільством, реальним механізмом розв’язання актуальних суспільних проблем. Українське суспільство представлене різними

соціальними групами, які мають різні інтереси і потреби, тому лобізм як інструмент має значний потенціал.

Загалом, варто зазначити, що закон про лобізм в Україні намагаються прийняти з 1992 р., а виникнення та розвиток лобізму як явища В. Нестерович веде з ХІХ ст.

В. Нестерович виділяє чотири етапи виникнення та розвитку вітчизняного лобіювання. Перший етап (1866-1917) – зародження та набуття частково юридично регламентованих форм лобістської взаємодії суб'єктів господарювання в особі їх представницьких об'єднань – товариств, рад з'їздів, спілок, біржових комітетів з органами державної влади, здебільшого урядовими установами.

Другий етап (1918-1921) – лобіювання набуває національно-визвольного спрямування, його епіцентри винесенні за межі українських земель, а основними рушіями лобіювання стала українська еміграція США.

Третій етап (1921-1991) – лобіювання не визнається на офіційному рівні, проте воно фактично існує та здійснюється виключно партійною номенклатурою у підклимний спосіб – «телефонне право», відомче протистояння, непотизм тощо.

Четвертий етап (починаючи з 1992 року) – законодавцями робляться неодноразові спроби, жодна з яких так і не отримала логічного завершення, щодо правового урегулювання лобіювання, яке розгортається на правовому полі, що не має чіткої структури та переважно навколо питань, пов'язаних з розподілом і перерозподілом економічних ресурсів, власності та сфер впливу [25].

Становлення законодавчого регулювання лобіювання в Україні почалося ще з 1992 р. з розробки законопроекту про лобіювання групою народних депутатів, однак ця робота не отримала свого логічного завершення. В 1999 р. до Верховної Ради України було подано два законопроекти: «Про лобіювання в Україні» (№ 3188 від 13 квітня), внесений народним депутатом України І. Шаровим, та «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними

інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» (№ 3188-1 від 03 листопада), внесений народним депутатом України Ю. Сахно. Проте жоден з них не був прийнятий.

У 2005 р. законодавчі спроби щодо законодавчого врегулювання лобіювання були продовжені народним депутатом України І. Гринівим, який вніс до парламенту розроблений експертами Лабораторії законодавчих ініціатив проект Закону України № 8429 «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України». Оскільки цей законопроект не був прийнятий парламентом у першому читанні, він був знятий із розгляду. Слід також зазначити оприлюднення А. Ткачуком 25 вересня 2003 року серед науково-експертної громадськості авторського проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади», який утім не був поданий до парламенту.

У 2009 р. групою експертів і з залученнями громадської спільноти було розроблено законопроект «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів». На засіданні Кабінету Міністрів України цей законопроект був розглянутий і схвалений. Утім, Урядом було доручено доопрацювати у двотижневий термін законопроект. Водночас, унаслідок зміни в 2010 році складу Кабінету Міністрів України проект закону України «Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів» був визнаний політично недоцільним та взагалі вилучений із переліку урядових законопроектів.

Наступна спроба законодавчо врегулювати лобіювання в Україні була у 2013 р. Робоча група обговорила історію розробки попередніх законопроектів та досвід європейських країн з цього питання. Однак через відсутність політичної волі керівництва держави законопроект не було внесено до Верховної Ради. У Верховній Раді 8-го скликання було зареєстровано чотири законопроекти про лобіювання та адвокацію, жоден з яких не дійшов навіть до першого читання.

12 лютого 2020 р. фракція ВО "Батьківщина" зареєструвала у Верховній Раді законопроект №3059 про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні. Документ підготовано на основі американського закону про розкриття лобістської діяльності та адаптовано до українських реалій. Поданий проект закону передбачає створення єдиного відкритого реєстру лобістів – людей, які відстоюють інтереси окремих держав та компаній; кожен, хто взяв гроші за лобізм, особливо з-за кордону, має прозвітувати, за що він їх отримав; лобіст зобов'язаний зареєструватися сам та реєструвати кожен свій контракт; чиновник отримує право поцікавитися у кожного свого відвідувача, чи не є він лобістом.

28 лютого 2020 р. було зареєстровано альтернативний законопроект «Про лобізм» №3059-1. Його ініціаторами стали нардепи з фракції “Слуга народу”. У альтернативному законопроекті визначаються також основні терміни на кшталт лобіст, групи інтересів тощо. Метою вказано визначення загальних правових та організаційних засад лобістської діяльності.

Багаторічний досвід спроб і намагань легалізувати лобізм доводить, що для того аби прийняти закон попередньо потрібно провести роз'яснювальну роботу щодо того як потрібно тлумачити лобізм, як дієвий правовий інструмент ведення діалогу між бізнесом і владою, а не корупцію, тиск і прощтовхування потрібного рішення.

Л. О. Малишенко пропонує розрізняти лобізм і корупцію за трьома критеріями: мотиваційним, процедурним та соціальним. «Необхідність у «реабілітації» лобізму шляхом його відокремлення від корупції виникає з розуміння того, що в демократичному суспільстві циркулюють і стискаються часто протилежні і суперечливі один одному приватні інтереси. А оскільки справжня демократія – це насамперед толерантність до вираження приватних думок та інтересів, то виникає необхідність у забезпеченні їх оцінювання, відбору, збалансованості різних точок зору. Саме за допомогою відкритого, публічного лобізму досягається баланс інтересів. Він покликаний полегшити

циркуляцію приватних інтересів у суспільстві, а також оптимізувати їхнє співвідношення з системою суспільних цінностей. Тому нарівні з такою демократичною процедурою, як загальне, таємне та рівне голосування, лобізм сам по собі становить цінність відповідно до політичних прав і свобод» [22].

На сьогодні лобізм існує в більшості країн світу, питання лише в тому в якій формі він існує, в одних країнах відстоювання бізнес-інтересів у владних структурах легалізовано, а в інших це відбувається завдяки корупції, хабарництву та інших кримінальних заходів. Більшість демократичних країн світу, у яких лобізм легалізований, на власній практиці реалізують всю повноту його можливостей.

В Україні лобізм існує в досить різноманітних формах. Найбільш поширеним є прямий одноособовий лобізм, під яким розуміється особисті зв'язки підприємця і чиновника. Це один із «тіньових» видів лобізму, який зазвичай існує в органах виконавчої влади. Іншим видом лобізму є клановий, який означає лобіювання інтересів підприємств або компаній, які належать бізнес групам. Головною метою такого лобіювання є отримання пільг чи привілейованого становища для групи підприємств. Клановий лобізм зазвичай є ефективним, оскільки для його здійснення залучається велика кількість коштів, використовують ЗМІ, політичні партії, особисті зв'язки та публічну хорошу мету.

Особливою формою лобізму, притаманною для українських реалій є багатовекторне лобіювання. Це така форма лобізму, яка використовує всі можливі засоби і всі можливі напрямки впливу, серед яких: міждержавні структури, лобістські структури (асоціації, спілки тощо), парламентські лобістські групи (фракції чи окремі депутати), державні комітети чи комітети при уряді, окремі міністерства, посадових осіб в уряді, держкомітетах, помічників, радників при прем'єр-міністрові та Президентові.

Іншою характерною для українських реалій формою є самопротегування. Воно полягає в тому, що певна державна структура має змогу заснувати підприємство чи надавати дотації діючому. Таким чином

держана структура займається економічною діяльністю, протегує «своїм» підприємствам та у крайньому разі лобіює ухвалення сприятливих нормативних актів. Ще однією поширеною формою лобізму є парламентський, який може діяти відкрито або ж в тіні, впливаючи на прийняття необхідних рішень.

Адвокаційна діяльність в Україні як засіб взаємодії із владою має багато прикладів. Зокрема, завдяки адвокації інтересів людей, які живуть з ВІЛ було впроваджено систему прозорих закупівель. Справа в тому, що тисячі хворих не мали змоги отримати лікування через завищену ціну ліків. Після проведеної адвокаційної кампанії було прийнято спеціальний закон, який ввів у дію систему прозорих закупівель, що дозволило зекономити кошти і забезпечити ліками більшу кількість громадян. Лише цей приклад доводить, що адвокація інтересів однієї групи може вплинути на всю систему.

Отже, у цьому розділі розглянуто систему представництва інтересів в Україні і виокремлено лобізм як інструмент, який дає можливість групам інтересів впливати на прийняття публічно-владних рішень.

Таким чином, лобізм є важливою складовою системи представництва інтересів. Для українських реалій найбільш ефективною була б континентальна, корпоративна модель лобізму з врахуванням досвіду європейських країн, зокрема Німеччини, зважаючи на схожість політичних і правових систем. Наразі лобістська діяльність посилюється на всіх рівнях, і на сучасному етапі її важко назвати демократичною і прозорою. Однак, виключити лобізм із світової демократичної практики неможливо, оскільки на сьогодні цивілізований лобізм відіграє одну з ключових ролей у процесі розвитку демократії.

Висновки

Система представництва інтересів є важливим чинником розвитку демократії. Оскільки надає можливості групам інтересів у суспільстві вирішувати свої проблеми, взаємодіючи з владою. В той же час, органи державної влади також потребують каналів комунікації, які створює система представництва, для того щоб розуміти настрої і проблеми, які виникають у суспільстві і ефективно їх вирішувати.

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки:

Першим завданням дослідження було визначити теоретичні засади дослідження “лобізму”, “адвокації”, “GR” у системі представництва інтересів. У результаті чого було визначено поняття групи інтересів як об’єднання людей, які взаємодіють із владою задля досягнення своїх інтересів. А також визначено функції груп інтересів, серед яких артикуляція інтересів, агрегування інтересів, вибір інтересів, інформування органів влади, формування політичних еліт, здійснення тиску на суб’єктів прийняття рішень, інтеграція груп, політична соціалізація громадян. Визначено плюралістичну, корпоративну, патронажну моделі представництва. Розглянуто визначення поняття системи представництва інтересів, і її структурні елементи, серед яких виділено лобізм, адвокацію і GR для детальнішого дослідження.

Другим завданням було проаналізувати співвідношення понять “лобізм”, “адвокація”, “GR”. У результаті чого було визначено основні підходи до розмежування цих понять, виявлено їх спільні і відмінні риси шляхом порівняння їх цілей, методів, функції і характерних особливостей. Найпоширенішим підходом є розуміння, що GR є найширшим поняттям, адвокація виступає інструментом GR, а лобізм є одним із методів адвокаційної кампанії. Однак даний підхід не заперечує можливості розгляду та існування цих явищ незалежно один від одного. Більш того, існування цих явищ свідчить про тенденцію розвитку і ускладнення системи представництва інтересів.

Третім завданням було визначити особливості систем представництва інтересів у країнах світу. У результаті чого було визначено чинники формування систем представництва інтересів, серед яких рівень соціально-економічного розвитку, політична культура, форма держави та партійна система. Поєднання цих чинників формує унікальну систему представництва у кожній країні. Система представництва інтересів існує в країнах з різними політичними системами, з різним характером політичного режиму і особливостями політичної культури. Вона забезпечує представництво інтересів суспільних груп та окремих індивідів в органах влади, впливаючи на політичний процес всередині держави таким чином, що сприяє переорієнтації політики у бік обстоювання групових інтересів. Кожна країна має свої особливості і специфіку, що і створює характерну лише для неї систему представництва інтересів. Було з'ясовано що найпоширенішою формою регулювання діяльності груп інтересів є регулювання їх лобістської діяльності. Було розглянуто регулювання лобізму у США, Великій Британії, Канаді, Німеччині, Польщі та Литві, а також на рівні Європейського Союзу.

Четвертим завданням було розглянути систему представництва інтересів в Україні. У результаті чого можна зробити висновок, що ця система лише починає формуватися: виокремлюються різноманітні групи інтересів, а також інструменти їхньої взаємодії із владою. Ставши на шлях євроінтеграції, Україна взяла на себе низку зобов'язань, зокрема узгодити українське законодавство із загальноєвропейським та знизити рівень корупції. Для ефективного вирішення цих питань Україні необхідно продовжувати розвивати систему представництва інтересів, забезпечивши її міцним фундаментом правового регулювання. Виокремлено лобізм як ефективний інструмент взаємодії і прослідковано спроби врегулювання даного явища на законодавчому рівні. Оскільки існує тенденція використання тіньового лобізму фінансово-політичними групами, то законодавче врегулювання має зробити цей інструмент прозорим і зручним для використання усіма групами інтересів суспільства.

Таким чином усі завдання дослідження вирішені, а мета дослідження розкрити сутність лобізму, GR, адвокації у системі представництва інтересів досягнута.

Список використаних джерел:

1. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобіювання в Україні: посібник /Прокопенко О.В. – Київ: 2017 – 82 с.
2. Базілевич Д., Нестерович В. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу: “Лобіювання в Україні: досвід, проблеми і перспективи”. / За заг. Редакцією к.ю.н. В. Федоренка. – К.: СПД Москаленко О.М., 2009 – 36 с.
3. Балута Т. П. Групи інтересів у політичному процесі сучасної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "політичні інститути та процеси" / Балута Т. П. – Одеса, 2010. – 17 с.
4. Бацюкова С. Ю. Визначення адвокації як предмету дослідження в політології / С. Ю. Бацюкова. // Питання політології. – 2014. – №1132. – С. 77–82.
5. Березенська О. М. Лобізм як соціально-політичний феномен та механізм державного управління / О. М. Березенська // Політологічні студії. - 2013. - Вип. 3. - С. 5–12.
6. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів / В. Биковець // Політичний менеджмент. - 2006. - № 5. - С. 44-52, с. 46
7. Бондаренко О. О. Функціональне представництво інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні / О. О. Бондаренко. // Актуальні проблеми політики. – 2017. – №60. – С. 252–262.
8. Виговський Д. Групи інтересів як центр політичного впливу / Д. Виговський // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 11. – С. 202 – 211 с. 207
9. Виговський Д. Моделі захисту групових інтересів та їх розвиток в Україні / Д. Виговський. // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2011. – №23. – С. 71–76.

10. Гаврилов В. П. «Групи інтересів» і захист суспільних інтересів (на прикладі США та України) / В. П. Гаврилов. // Наукові записки. – 2005. – С. 77–82.
11. Газізов М. М. Адаптація досвіду лобістської діяльності країн розвинутої демократії в Україні / М. М. Газізов // Актуальні проблеми державного управління. - 2016. - № 1. - С. 124-130.
12. Газізов М. М. Європейський досвід лобістської діяльності: уроки для України / М. М. Газізов // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Державне управління. - 2015. - № 4. - С. 57-62.
13. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Гнатенко Н. Г. – Київ, 2017. – 253 с.
14. Голіченко О. Л. Механізми впливу недержавних організацій на державні структури / О. Голіченко // Політичний менеджмент. — 2005. — №4. — С.27–34.
15. Загуменна В. „Адвокати” без перешкод [Електронний ресурс] / Віра Загуменна // Газета „День”. – 2010. – №143. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/advokasi-bez-pereshkod>
16. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень : дис. докт. держ. упр. : 25.00.01 / Квітка С. А. – Дніпро, 2018. – 424 с.
17. Квітка С. А. Government relations та державне управління в Україні: новітні форми взаємодії влади та бізнесу / С. А. Квітка. // Аспекти публічного управління. – 2017. – №11. – С. 94–104., с. 99
18. Карпенко О. Про доцільність впровадження в Україні інституту цивілізованого лобізму державно-управлінських рішень / О. Карпенко. // Демократичне врядування. – 2011. – №7.
19. Колісніченко А. І. Лобізм у політичному процесі / А. І. Колісніченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра

- Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]]. Серія : Політологія. - 2016. - Т. 284, Вип. 272. - С. 54-57.
- 20.Лавренов Д. А. Особливості лобізму в сучасній Україні : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Лавренов Д. А. – Київ, 2016. – 187 с.
- 21.Лобіювання та корупція: Оглядом аналітичний звіт / Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні (UPAC); Лабораторія законодавчих ініціатив. – К., 2008. – 10 с.
- 22.Малишенко Л. О. Специфіка лобіювання в сучасній Україні / Л. О. Малишенко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. - 2012. - № 2 (12). - С.260–268.
- 23.Мареніченко В. В. Механізми лобізму в системі державного управління / В. В. Мареніченко, М. О. Сичова, В. В. Гаркавий // Публічне управління та митне адміністрування, 2018. - № 1 (18). - С. 88 – 92
- 24.Навроцький В.В., Менджул М.В. Кампанія адвокати як інструмент демократичних перетворень / В.В. Навроцький, М.В. Менджул. – Ужгород: „Видавництво Олександри Гаркуші”, 2011.
- 25.Нестерович В.Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2010. 752 с.
- 26.Нестерович В. Ф. Основні підходи до визначення поняття "лобіювання" / В. Ф. Нестерович // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2010. - Вип. 1. - С. 50-58
- 27.Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Генеза, 2004. – 736 с, с. 123
- 28.Публічна політика : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. – Київ : НАДУ, 2016. – 340 с.

29. Радченко Л. М. Групи інтересів та їх вплив на політичний процес / Л. М. Радченко. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2011. – №6. – С. 47–52., с. 48
30. Станкевич-Волосянчук О. І. Адвокація як метод впливу (практичний посібник) / О. І. Станкевич-Волосянчук. – Ужгород, 2013. – 80 с.
31. Телешун С. О. Роль публічної політики у забезпеченні функціональності груп інтересів в Україні / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. // Вісник НАДУ "Політологія і право". – 2013. – №3. – С. 70–76.
32. Тихомирова Є. Б. Government relations і лобізм: спроба порівняльного аналізу / Є. Б. Тихомирова. // Політикус. – 2015. – №1. – С. 15–18.
33. Цвих В. Ф. Адвокація та лобізм в системі взаємодії з органами державної влади / В. Ф. Цвих, В. І. Андрушко // Гілея: науковий вісник. - 2019. - Вип. 142(3). - С. 11-16.
34. Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві / О. Чувардинський. // Політичний менеджмент. – 2007. – №3. – С. 78–86.
35. Гросфельд Е. В. Лоббизм и government relations: контуры теории / Е. В. Гросфельд. // Грані. – 2011. – №6. – С. 137–139.
36. Кумс К. Лоббизм и его регулирование: советы британского эксперта / К. Кумс // Бизнес и политика. - 1994. - № 1. - С. 34–39.
37. Пименов Н. А. Лоббизм – диалог с властью / Н. А. Пименов // Вестник Финансового университета. - 2012. - № 1. - С. 73–78.
38. Сморгунов Л. В. GR-связи с государством: теория, практика и механизмы взаимодействия бизнеса и гражданского общества / Л. В. Сморгунова, Л. Н. Тимофеевой. М.: РОССПЭН, 2012. – 407 с.
39. Толстых П. Лоббизм, Government Relations (GR) и Public Affairs (PA): к истокам понятий – Режим доступа: [lobbying.ru>index.php?article_id=1451](http://lobbying.ru/index.php?article_id=1451).
40. Чумиков А. Н. Актуальные связи с общественностью. / А. Н. Чумиков, М. П. Бочаров. – М.: Дело, 2009. – 605 с.

41. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм / Ф. Шмиттер // Полис. – 1997. – №2. – С. 10–21.
42. Bently A. Process of Government. – N.&Y., 1908.
43. Dahl R. Pluralist Democracy in the United States: Conflict and Consent. — Chicago, 1968.
44. J.H.H. Weiler. Representation of interests, participatory democracy and lawmaking in the European Union: which role and which rules for the social partners? / J.H.H. Weiler. – New York, 2003.
45. Joos K. Lobbying in the new Europe [Electronic resource] / K. Joos. – Mode of access: http://www.wileyvch.de/books/sample/3527505970_c01.pdf.
46. Law Dictionary (Quality) / edited by Stephen H. Gifis. - 6-th Edition. - New Jersey, Barron's Education Series. Inc., 2010. - 640 p
47. Mack C. S. Business, Politics, and the Practice of Government Relations. Westport: Greenwood Publishing Group, 1997.
48. Truman D. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. — N. Y., 1951.